

Ключевые слова: афазия, методы восстановления речи при афазии, направления восстановительного обучения при афазии.

Lianna O. V. The Analysis of the Current Trends and Methods of Speech Recovery of the Post-Stroke Patients During Aphasia

The article analyzes the current trends and methods of speech recovery during aphasia of patients with cerebral stroke. The types of the methods of speech therapy influence during aphasia recorded in the scientific literature for the first time are reviewed. The article analyzes theoretical provisions which became the basis for the emergence of new views in the system of rehabilitative training. It is noted that the return of lost function is possible due to the brain's ability to compensate. The main compensatory mechanisms that are involved in the restoration of inadequate functions are noted. It defines the main areas of speech therapy intervention at various stages of rehabilitative work. The article analyzes approaches and new current methods of speech recovery during aphasia described in modern scientific publications. It was determined that most of the methods actually deal with speech aspects of work and no existing method can be considered the final one. The article establishes a need for methods that would ensure the recovery of impaired speech function in the active form of its presentation, i.e. the methods aimed at restoring verbal communication of patients with aphasia.

Keywords: aphasia, methods of speech recovery during aphasia, areas of rehabilitative training during aphasia.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2016 р.

Статтю прийнято до друку 01.03.2016 р.

Рецензент: д.п.н., проф. А. А. Сбруєва

УДК: 376-053.4-056.264:316.77

**ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ВМІНЬ ДІТЬМИ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З СИСТЕМНИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ
ПЕРВИННОГО ГЕНЕЗУ**

Мартиненко І. В. irmartynenko@yandex.ru

Одним з найважливіших критеріїв розвитку комунікативної діяльності у дітей є стан оволодіння ними комунікативними вміннями, ступінь їх використання в різних комунікативних ситуаціях з однолітками та дорослим.

Проведений аналіз наукових робіт з проблеми вивчення комунікативних вмінь у дітей та дорослих дозволяє стверджувати, що означене питання відображене у дослідженнях вчених різних галузей: психолінгвістів (І.М. Горелов, І.А. Зимня, О.О. Леонтьєв, О.М. Леонтьєв, О.М. Шахнарович); педагогів і психологів (Г.М. Андрєєва, О.О. Бодальов, Л.С. Виготський, Л.М. Галігузова, Є.П. Ільїн, Я.Л. Коломінський, В.М. Куніцина, М.І. Лісіна, Б.Ф. Ломов, С.Д. Максименко, В.С. Мухіна, А.Г. Рузьська, В.М. Синьов та інш.). Усі зазначені дослідники визнають тісний зв'язок діяльності і спілкування і акцентують увагу на активній суб'єктній взаємодії в момент спілкування, що вимагає від кожного з них володіння комунікативними засобами та вміннями.

Відомо, що діяльність спілкування – це взаємодія двох чи більше осіб, спрямована на узгодження і об'єднання їх зусиль з метою налагодження відносин і досягнення спільного

результату [4]. Ця діяльність передбачає структурну організацію і використання, у відповідності з метою та планом, певних комунікативних вмінь.

На думку О.О. Леонтьєва (1999), для ефективного спілкування індивід повинен володіти такими комунікативними вміннями:

- орієнтуватися в умовах спілкування;
- правильно планувати висловлювання,
- вибирати зміст акту спілкування і відповідні йому засоби;
- бути здатним забезпечити зворотний зв'язок [3].

Проблема формування комунікативних вмінь найповніше представлена в психологічних дослідженнях спілкування дітей дошкільного і шкільного віку. У низці досліджень відзначається, що оволодіння комунікативними вміннями сприяє психічному розвитку дошкільника (О.В. Запорожець, М.І. Лісіна, А.Г. Рузьська), позначається на загальному рівні його діяльності (З.М. Богуславська, Д.Б. Ельконін). Встановлено, що комунікативні вміння є складними і усвідомленими діями, які потребують особливих підходів до формування (Н.С. Глуханюк, С.В. Проняєва, О.Г. Савіна, Л.Р. Мунірова).

Зазначені автори найчастіше вживають класифікацію комунікативних вмінь Б.Ф. Ломова (1984), виділяючи в їх структурі 3 компоненти: інформаційно-комунікативний, інтерактивний, перцептивний [5].

Інформаційно-комунікативні вміння – це вміння приймати і передавати інформацію. При цьому серед основних показників, виділяють: увага до сигналів оточуючих; стабільність процесу прийняття інформації; вміння висловити думку, намір.

Інтерактивні вміння - це вміння взаємодіяти з партнером в ході діяльності та готовність до взаємодії, а саме: спільне планування майбутньої діяльності, орієнтація на партнера (партнерство), відсутність конфліктних ситуацій, вміння орієнтуватися в ситуації спілкування, соціовалентність, задоволеність у спілкуванні.

Перцептивна група комунікативних умінь включає: сприйняття іншого, сприйняття міжособистісних відносин, розуміння відношення іншого до себе, розуміння емоційного стану іншого, уявлення про сутність спілкування, значущість для дитини цих відносин, здатність до виділення особистісних характеристик партнера [5].

Такий розширений погляд на комунікативні вміння у дитячому віці повністю відображає діяльнісну природу спілкування, його системність і поліфункціональність, враховує соціальну спрямованість комунікативної діяльності тощо. Ми вважаємо, що будь-яке вивчення комунікативної діяльності дітей і дорослих повинно ґрунтуватися на засадах Б.Ф. Ломова і розглядати не тільки комунікативну, а й перцептивну і інтерактивну характеристики комунікативних вмінь. На нашу думку, саме інтерактивні і перцептивні, комунікативні вміння забезпечують ефективну взаємодію з партнерами у спілкуванні, зворотній зв'язок і налагоджувати емоційні відносини.

Водночас, Ю.В. Філіпова (2001) зазначає, що комунікативні вміння слід аналізувати через здібності і враховувати структурну організацію комунікативної діяльності, яка, на думку автора, ґрунтується на трьох складових:

- мотиваційна («я хочу спілкуватися»);
- когнітивна («я знаю, як спілкуватися»);

- поведінкова («я вмію спілкуватися») [9, с.5].

Ми повністю погоджуємось з поглядами Ю.В. Філіпової, що ефективність спілкування залежить від повноти реалізації програми «хочу-знаю-вмію». Такий підхід теж відповідає структурній організації спілкування в нормі, тому його слід брати до уваги при формуванні комунікативної діяльності в дитячому віці.

Отже, аналіз теоретичних досліджень засвідчив, що комунікативна діяльність в дитячому віці передбачає сформованість перцептивних, інформаційно-комунікативних та інтерактивних вмінь, які відображають не тільки операційний стан сформованості зазначеної діяльності, а й ґрунтується на мотиваційній, когнітивній і поведінковій складових.

Аналіз спеціальних психологічних досліджень дає підстави зазначити про значущість окресленої проблеми і щодо дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку (далі – ПМР). Водночас, переважна більшість досліджень зосереджена навколо вивчення вербальних засобів спілкування, які забезпечують реалізацію інформаційно-комунікативних вмінь (Б.М. Гріншпун, Г.В. Гуровець, С.Ю. Коломієць, В.О. Кондратенко, С.Ю. Конопляста, Н.Г. Пахомова, Н.В. Савінова, Л.Ф. Спірова, В.В. Тарасун, В.В. Тищенко, Л.Б. Халілова, Н.В. Чередніченко, Г.В. Чиркіна, С.М. Шаховська, М.К. Шеремет та інш.). Особливості використання перцептивних вмінь дітьми з ПМР представлені в роботах С.Т. Дмитрієвої, О.Л. Леханової, О.С. Тихонової, інтерактивних – у наукових пошуках О.С.Павлової, О.Г. Федосєєвої. Узагальнення результатів досліджень зазначених вчених свідчить про труднощі у комунікативній діяльності дітей з ПМР, зумовлені, насамперед, недостатністю вербальних засобів, а також помилками у декодуванні невербальних знаків спілкування. Водночас, відомостей про стан комунікативних вмінь у дітей із системними порушеннями мовлення (далі – СПМ) з позицій діяльнісного підходу з урахуванням інформативної, перцептивної, інтерактивної сторін спілкування на сьогодні вкрай недостатньо.

Ми припустили, що у дітей старшого дошкільного віку з СПМ перцептивні,

інтерактивні та інформаційно-комунікативні вміння сформовані недостатньо, що зумовлене не тільки мовленнєвим недорозвитком, а й особливостями володіння експресивно-мімічними та предметно-дійовими засобами спілкування.

Перевірку такого припущення було здійснено у процесі експериментального дослідження комунікативної діяльності цих дітей, одним із завдань якого було з'ясувати стан їхніх комунікативних вмінь. Дослідженням було охоплено 408 дітей старшого дошкільного віку із СПМ та 278 – з нормальним мовленнєвим розвитком (далі – НМР), 686 батьків та 86 педагогів.

У процесі дослідження увагу було зосереджено поетапно на вивченні стану сформованості перцептивних, інтерактивних та інформаційно-комунікативних вмінь.

Інформаційно-комунікативні вміння передбачають здатність дитини чітко висловлювати думки, аргументувати, аналізувати висловлювання згідно меті і плану спілкування. Оскільки універсальним засобом спілкування людей є мовлення, з метою діагностики зазначених вмінь було застосовано методики «Розповідь за серією сюжетних картинок», бесіду «Моя улюблена іграшка».

Аналіз результатів розповідей дітей із СПМ засвідчив наступне: 97 % з них

демонструють здатність словесно висловлювати думку; 96 % можуть зробити це самостійно; 63,1 % - висловлюються відповідно за змістом картинок і лише 9 % з них – лексично повно і логічно; 96 % дітей використовують допоміжні невербальні засоби (не завжди). Підрахунок статистично значимої різниці в розповідях дітей із СПМ та НМР засвідчує найбільші відмінності за такими критеріями як: ініціативність, загальна розбірливість і зрозумілість мовлення, повнота опису сюжету, лексична повнота, граматична правильність, повнота і поширеність речень, використання міміки та пантоміміки, інтонаційна виразність. Такі результати засвідчують недостатній стан вербальних монологічних засобів у дітей із СПМ, що означає труднощі в інформативно-комунікативних вміннях висловлювати думки, аргументувати, обмінюватись інформацією з комунікативним партнером згідно меті спілкування.

Аналіз стану діалогічних інформаційно-комунікативних вмінь у дітей із СПМ засвідчив їх обмеженість (див. табл. 1). В умовах бесіди діти означеної категорії демонструють: труднощі у використанні вербальних засобів: половина з них відповідають однослівно; недостатню ініціативність; водночас, достатню готовність до розмови і адекватність відповідей.

Таблиця 1

Результати бесіди на тему «Моя улюблена іграшка» дітей із СПМ та НМР (у відсотках)

Критерії	СПМ	НМР
проявляє зацікавленість спілкуванням	71,6	91
відповідає на запитання	98	98,2
відповідає у відповідності із змістом	91	100
відповідь одним словом	47,8	34,1
відповідь реченням	62,2	81,4
чи прагне розказати ще щось окрім іграшки	42,3	71,6
чи задає запитання (ініціює)	15,4	31,6
чи задає запитання коли запропонувати?	51,2	98

Узагальнення результатів обох методик засвідчило недостатню сформованість вербальних засобів у дітей із СПМ. Це означає труднощі у використанні інформаційно-

комунікативних вмінь: як діалогічних, так і монологічних. Виявлений стан зазначених вмінь свідчить про нездатність дітей із СПМ повно інформувати партнера, аргументувати власну

позицію і адекватно відповідати в ситуаціях мовленнєвого спілкування.

Ще одній стороні спілкування відповідають *перцептивні комунікативні вміння*, які включають поняття емпатії, рефлексії, саморефлексії, здатність правильно інтерпретувати інформацію, розуміти підтексти.

Враховуючи домінування в психологічній літературі думки про тісний взаємозв'язок рефлексії та емпатії та їх значущість для перцептивної сторони спілкування, у дослідженні вивчались такі складові перцептивних комунікативних умінь дітей із СПМ: розуміння емоційних станів (методики «Маски», «Емоційні обличчя»), інтерпретація дій і вчинків інших, комунікативна

рефлексія, інтерпретація комунікативної поведінки («Заверши історію», спостереження),

Дослідження стану сформованості *перцептивних комунікативних умінь* дітей із СПМ засвідчило успішне впізнавання емоційних станів за схематичним зображенням, малюнком і недостатнє – за фотографіями справжніх емоцій. Дітям старшого дошкільного віку із СПМ притаманний переважно дифузно-аморфний рівень сприймання і впізнавання емоційних станів (більше 60 %), водночас дітям із НМР – аналітичний. При цьому ступінь впізнавання рисунків емоцій в обох групах дітей загалом задовільний (див. рис. 1), а розрізнення фотографій відрізняється вагоміше (див. рис. 2).

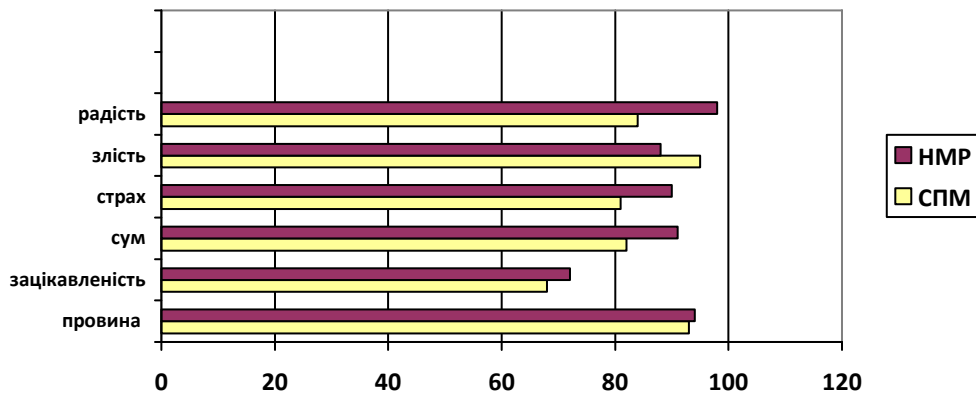

Рис. 1. Впізнавання емоційних станів за малюнком дітей із СПМ та НМР у відсотках.

Водночас, за фотографіями показники впізнавання емоційних станів людей дещо нижчі ніж в попередній методиці.

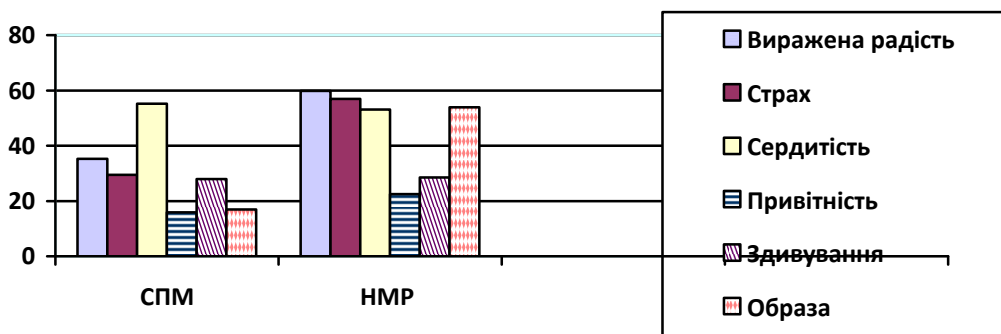

Рис.2. Впізнавання емоційних станів за фотографіями дітей із СПМ та НМР у відсотках.

Діти із СПМ, яким притаманний дифузно-аморфний рівень сприймання і впізнавання емоційних станів (72 %) називають емоцію, але сприймають її експресію поверхово, нечітко (наприклад, радісний, привітний, усміхнений – це веселий). Водночас,

аналітичний рівень, який відповідає віковим нормативам, характеризується впізнаванням емоційних ситуацій з урахуванням виділення елементів експресії обличчя, що засвідчує сформованість еталонів експресії. Недостатність впізнавання та розрізнення емоційних станів інших людей свідчить про

недостатню емпатію у дітей з і СПМ і, на нашу думку, зумовлює труднощі у перцептивних вміннях. Відсутність чітких уявлень про емоційний стан іншого зумовлює невірну інтерпретацію не тільки емоцій, а й підтексту комунікативних ситуацій, намірів комунікативних партнерів.

З метою уточнення інформації про здатність розуміти та інтерпретувати комунікативну поведінку дітьми з СПМ було застосовано один з субтестів тесту соціального інтелекту Дж. Гілфорда і М. Саллівен адаптованого для дітей Т.М. Недвецькою «Заверши історію». Результати дослідження засвідчили наступне (див. табл. 2).

Таблиця 2

Рівні розуміння та інтерпретації комунікативної поведінки дітей із СПМ та НМР у відсотках.

Рівні розвитку	Кількість осіб	
	НМР %	СПМ %
низький	-	4,9
нижче середнього	-	10,3
середній	7,2	13,7
вище середнього	63,3	35,3
високий	29,5	35,8

Аналіз результатів методики «Заверши історію» виявив, що поміж дітей із СПМ вагома група – більшість дітей (71,1 %) демонструють вище середнього (35,3 %) та високу здатність (35,8%) до пізнання комунікативної поведінки (див. табл. 2). Водночас, третина – 28,9 % дітей із СПМ не завжди здатні передбачати наслідки поведінки у певній міжособистісній ситуації. Вони часто потрапляють в конфліктні ситуації внаслідок помилкового уявлення результатів власних дій або вчинків інших людей, погано орієнтуються в загально прийнятих нормах і правилах поведінки. В силу неадекватної інтерпретації чужих намірів, неправильного розуміння результатів поведінки, у цих дітей можуть спостерігатися прояви деструктивної і протестної поведінки. Для порівняння: 63,3 % дітей із НМР мають вище середнього та високу здатність (29,5 %) до пізнання комунікативної поведінки. Це свідчить про достатню сформованість у них і соціально-перцептивної комунікативної рефлексії і перцептивних комунікативних вмінь у цілому.

Отже, більшість дітей із СПМ демонструють достатню сформованість здатності до інтерпретації та прогнозування комунікативної поведінки, що в цілому засвідчує достатню сформованість комунікативної рефлексії, здатності до розуміння емоційних станів і перцептивних вмінь. Однак, для третини з них характерні

труднощі у здійсненні означених вмінь, що підтверджує попередні висновки щодо недостатнього стану перцептивних комунікативних вмінь. На відміну, від попередньої методики, субтест «Заверши історію» передбачав варіанти відповідей, тому розуміння комунікативної поведінки, її інтерпретація та прогнозування здійснювались в полегшених умовах, що позначилось на кращих результатах виконання.

Узагальнені результати зазначених методик дають підстави констатувати недостатню сформованість перцептивних комунікативних вмінь у вагомій частині дітей старшого дошкільного віку із СПМ. Цим дітям властиві труднощі у впізнаванні, розрізненні і називанні емоційних станів, недостатня емпатія, рефлексивні труднощі, які зумовлюють невірну інтерпретацію і прогнозування комунікативної поведінки оточуючих, а в подальшому – неузгодженість у спілкуванні, різні форми деструктивної поведінки. Описаний стан означає і недостатній стан оволодіння експресивно-мімічними засобами спілкування.

З метою уточнення стану *інтерактивних комунікативних вмінь* дітей старшого дошкільного віку із СПМ було застосовано методику «Рукавички» (Г.А.Цукерман) та здійснено аналіз отриманих даних (див. табл. 3).

Стан інтерактивних комунікативних вмінь дітей із СПМ та НМР у відсотках

Вид активності	СПМ %	НМР %
Домовляється	57,2	75,5
Допомагає партнеру	65,2	64,7
Загальна активність	48,8	65,7
Застосовує переконання, наполягає	77,1	45,1
Контролює партнера	43,8	54,9
Ініціює взаємодію	37,3	68,6
Погоджується на пропозиції	37,3	59,8
Результат (подібність рукавичок)	32,8	94

Аналіз отриманих експериментальних даних демонструє кількісне відставання інтерактивних комунікативних вмінь дітей із СПМ за всіма показниками, окрім здатності переконувати і погоджуватись на пропозиції. Такий стан зумовлений, за нашими спостереженнями, підвищеною впертістю та егоцентризмом дітей цієї категорії, вони важко погоджуються на компроміс і до останнього наполягають на власному способі виконання. Узагальнення даних дозволяє зробити висновки про недостатність інтерактивних комунікативних вмінь у 62,7 % дітей старшого дошкільного віку із СПМ. Якісний аналіз застосування зазначених вмінь засвідчує найбільші відмінності у дітей із СПМ, у порівнянні з категорією НМР, за показниками ініціативність, активність, погодження, контроль. Про спрямованість на взаємодію і прагнення до контакту свідчать вищі показники таких інтерактивних складових як: здатність домовлятися, допомагати, наполягати. Водночас, низькі результати спільної діяльності підтверджують не тільки недостатній стан оволодіння інтерактивними комунікативними вміннями, а й предметно-дійовими засобами спілкування, оскільки низька ініціативність дітей означала відсутність не тільки мовленнєвих висловлювань, а й ініціативних жестів, голосових сигналів.

Таким чином, узагальнення експериментальних даних дозволяє констатувати недостатню сформованість перцептивних, інтерактивних, інформаційно-комунікативних вмінь у дітей старшого

дошкільного віку із системними порушеннями мовлення первинного ґенезу. Водночас, дані різняться в залежності від їх виду. Виявлено дещо вищі рівні сформованості перцептивних і нижчі – інтерактивних комунікативних вмінь у дітей означеної категорії. Особливої уваги, на нашу думку, заслуговує той факт, що стан інформаційно-комунікативних вмінь кращий, ніж – інтерактивних, хоча саме вони безпосередньо пов'язані з мовленням, мовленнєвим недорозвитком первинного ґенезу.

Виявлений стан комунікативних вмінь є недостатнім для ефективного спілкування з оточуючими і свідчить про дефіцитарність всіх засобів спілкування: вербальних, експресивно-мімічних, предметно-дійових. Внаслідок специфіки оволодіння комунікативними вміннями в різних комунікативних ситуаціях більшій половині дітей старшого дошкільного віку із СПМ притаманні труднощі у повідомленні та аргументуванні власної думки, розумінні емоційних станів інших, оцінюванні віддалених наслідків комунікативної взаємодії, у співвіднесенні власних комунікативних можливостей з урахуванням умов комунікативної ситуації, зміні способів взаємодії з комунікативним партнером тощо. Це означає недостатнє оволодіння комунікативними вміннями, засобами спілкування, а також – специфічний стан розвитку комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку із системними порушеннями мовлення.

Література

1. **Бодалев А.А.** Личность и общение: Избранные труды / А.А. Бодалев. — М.: Международная педагогическая академия, 1995. — 328 с.
2. **Ковылова Е. К.** Психокоррекционная технология коммуникативного развития детей старшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи : дис. ...канд. психол. наук : 19.00.10 / Е.К. Ковылова — Н.Новгород, 2011. - 264 с.

3. Леонт'єв А.А. Психология общения: Учеб. пособие / А.А. Леонт'єв. - М.: Смысл, 1999. -365 с. 4. Лисина М.И. Проблемы онтогенеза общения / М.И. Лисина. - М.: Педагогика, 1986. -144 с. 5. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б.Ф. Ломов. - М.: Наука, 1984.- 444 с. 6. Мартиненко І.В. Труднощі у спілкуванні дітей із системними порушеннями мовлення журнал / І.В. Мартиненко // Логопедія. науково-методичний журнал. - 2015. - № 6. - С. 43 – 51. 7. Самохвалова А.Г. Коммуникативные трудности ребенка: проблемы, диагностика, коррекция: учебно-методическое пособие / А.Г. Самохвалова. - СПб, Речь, 2011.- 432 с. 8. Усольцева Н.К. Формирование предпосылок диалогического общения у детей старшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи : автореф. дис. . к-та пед. наук: 13.00.03 / Н.К. Усольцева.- М., 1996. - 19 с. 9. Филиппова Ю.В. Общение. Дети от рождения до 5 лет / Ю.В. Филиппова. - Ярославль: Академия развития: Академия Холдинг, 2001.- 176 с.

References

1. Bodalev A.A. Lichnost' i obshchenie: Izbrannyye trudy / A.A. Bodalev. — М.: Mezhdunarodnaya pedagogicheskaya akademiya, 1995. — 328 s. 2. Kovylova Ye. K. Psihokorrekcionnaya tekhnologiya kommunikativnogo razvitiya detej starshego doshkol'nogo vozrasta s obshchim nedorazvitiem rechi : dis. ...kand. psihol. nauk : 19.00.10 / E.K. Kovylova — N.Novgorod, 2011. - 264 s. 3. Leont'ev A.A. Psihologiya obshcheniya: Ucheb. posobie / A.A. Leont'ev. - М.: Smysl, 1999. -365 s. 4. Lisina M.I. Problemy ontogeneza obshcheniya / M.I. Lisina. - М.: Pedagogika, 1986. -144 s. 5. Lomov B.F. Metodologicheskie i teoreticheskie problemy psihologii / B.F. Lomov. □ М.: Nauka, 1984.- 444 s. 6. Martynenko I.V. Trudnoshchi u spilkuvanni ditej iz sistemnimi porushennyami movlennya zhurnal / I.V. Martynenko // Logopediya. naukovno-metodichnij zhurnal. - 2015. - № 6. - S. 43 – 51. 7. Samohvalova A.G. Kommunikativnye trudnosti rebenka: problemy, diagnostika, korrekciya: uchebno-metodicheskoe posobie / A.G. Samohvalova. - SPb, Rech', 2011.- 432 s. 8. Usol'tseva N.K. Formirovanie predposylok dialogicheskogo obshcheniya u detej starshego doshkol'nogo vozrasta s obshchim nedorazvitiem rechi : avtoref. dis. . k-ta ped. nauk: 13.00.03 / N.K. Usol'tseva. М., 1996. - 19 s. 9. Filippova YU.V. Obshchenie. Deti ot rozhdeniya do 5 let / YU.V. Filippova. - YAroslavl': Akademiya razvitiya: Akademiya Holding, 2001.- 176 s.

Мартиненко І.В. Особливості використання комунікативних вмінь дітьми старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення первинного генезу.

У статті представлено результати експериментального вивчення стану комунікативних вмінь у дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення. Аналіз отриманих експериментальних даних засвідчує недостатню сформованість інформативних, перцептивних та інтерактивних комунікативних вмінь у дітей означеної категорії. Обмеженість цих вмінь зумовлює труднощі різного характеру в різних комунікативних ситуаціях із однолітками та дорослим і проявляється в реалізації інформативної, перцептивної та інтерактивної сторін спілкування. Відмічено, що такий стан сформованості комунікативних вмінь характерний для ситуативно-ділового спілкування, що свідчить затримку у його стані в старшому дошкільному віці. Специфічні особливості комунікативних вмінь дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення зумовлені як недостатнім оволодінням різними засобами спілкування, так і комунікативними рисами особистості.

Ключові слова: комунікативні вміння, діяльність спілкування, системні порушення мовлення, діти старшого дошкільного віку.

Мартыненко И.В. Особенности использования коммуникативных умений детьми старшего дошкольного возраста с системными нарушениями речи первичного генеза.

В статье представлены результаты экспериментального изучения состояния коммуникативных умений у детей старшего дошкольного возраста с системными нарушениями речи. Анализ полученных экспериментальных данных демонстрирует недостаточную сформированность информативных, перцептивных и интерактивных коммуникативных умений у детей указанной категории. Ограниченность этих умений обуславливает трудности различного характера в различных коммуникативных ситуациях со сверстниками и взрослым и проявляется в реализации информативной, перцептивной и интерактивной сторон общения. Отмечено, что такое состояние коммуникативных умений характерно для ситуативно-делового общения и свидетельствует о задержке его развития в старшем дошкольном возрасте. Специфические особенности коммуникативных умений детей старшего дошкольного возраста с системными нарушениями речи обусловлены как недостаточным овладением различными средствами общения, так и коммуникативными чертами личности.

Ключевые слова: коммуникативные умения, деятельность общения, системные нарушения речи, дети старшего дошкольного возраста.

Martynenko I.V. Special features of applying communication skills by the senior preschool age children with system speech disorders of primary origin.

The article contains the findings of the experimental study on communication skills development level of the senior preschool age children with system speech disorders. Experimental data analysis demonstrates insufficiency in development of informative, perceptive and interactive communication skills in children with the named speech disorders. Deficiency of the listed skills causes various difficulties in different communication situations involving peers and adults and is being manifested through informative, perceptive and interactive components of communication. It was noted that such level of communication skills development is typical for contextual and practical communication interactions, which indicates delay of this stage of communication development in senior preschool age. Specific features of communication skills of the senior preschool age children with system

speech disorders are caused by the shortage of the means of communication, as well as by the individual communicative traits of a child.

Keywords: communication skills, communication activity, system speech disorders, senior preschool age children.

Стаття надійшла до редакції 25.03.2016 р.

Статтю прийнято до друку 25.03.2016 р.

Рецензент: д.п.н., проф. М. К. Шеремет

УДК: 376.36:81'23

ДІАГНОСТИКА ФОНЕТИКО-ФОНЕМАТИЧНОЇ СИСТЕМИ ДІТЕЙ ІЗ ФФНМ

Марченко І. С., inmarchenko@ukr.net

Мальцева І. Ю., irina-malceva54@mail.ru

Проблема подолання фонетико-фонематичного недорозвитку мовлення здавна приваблює спеціалістів різноманітних галузей наукового знання. Дослідження провідних вчених (Л. Журова, С. Конопляста, О. Корнєв, Р. Левіна, В. Орфінська, Є. Соботович, В. Тарасун, В. Тищенко, Л. Чистович, М. Шеремет та інші), а також вивчення дітей у спеціальних дошкільних, шкільних навчальних закладах і на логопунктах вказують на розповсюдженість проблеми фонетико-фонематичного недорозвитку мовлення (далі – ФФНМ) в контексті різних проявів порушень звуковимови.

Однією із найпоширеніших мовленнєвих вад у дітей дошкільного віку є **фонетико-фонематичний недорозвиток мовлення**, який полягає у порушенні фізичного, фізіологічного та психологічного механізмів фонемоутворення при збереженні нормального слуху та інтелекту.

ФФНМ – не проста проблема. Дослідження Коноплястої С. Ю., Шеремет М. К., Яковенко А. А. [5] показали, що 84% учнів загальноосвітніх шкіл мають проблеми фонетико-фонематичного недорозвитку мовлення, що вказує на актуальність дослідження фонематичного фактору.

Механізми та структура порушень фонетико-фонематичної сторони мовлення недостатньо вивчені, а клінічна симптоматика досить різноманітна та складна. На сьогодні в Україні при комплектації груп дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення йде опора на психолого-педагогічну класифікацію, згідно з якою відбувається виявлення мовленнєвої симптоматики (симптомологічний рівень) на основі психолінгвістичних критеріїв,

що не дає можливості враховувати диференціальні клінічні прояви порушень таких дітей. Але, найбільш оптимальні методики корекції повинні підбиратися із врахуванням генезису та механізмів порушень фонетико-фонематичного боку мовлення дошкільників, що не завжди враховується на практиці. Сьогодні склалося протиріччя між необхідністю надання диференційованої логопедичної допомоги дошкільникам із порушенням фонетико-фонематичного боку мовлення і недостатньою теоретичною та методичною розробленістю зазначеної проблеми в теорії і практиці професійної діяльності вчителя-логопеда.

До фонетико-фонематичної системи мовлення входять такі компоненти: звуковимова, фонематичне сприймання, фонематичні уявлення, фонематичний аналіз і синтез. Загальновідомо, що розвиток як усного, так і писемного мовлення суттєво залежить від рівня сформованості в дитини фонетико-фонематичної системи. Несформованість цієї системи в дітей зумовлює суттєві труднощі для засвоєння ними початкових знань із грамоти, а у подальшому навчанні в школі призводить до виникнення багатьох дисграфічних і дислексичних помилок.

Для успішної корекційно-логопедичної роботи необхідно, насамперед, визначити стан і рівень розвитку фонетико-фонематичної системи дітей із різними порушеннями вимовної сторони мовлення.

На основі опрацювання науково-теоретичної і методичної спеціальної літератури нами було розроблено **методику дослідження стану сформованості**